

гипотеза традиціонізму, которая является наиболее согласованной с современными открытиями науки. Эта гипотеза исследуется в связи с достижениями генетики и цитологии, в частности, учитывая накопленные человечеством знания о развитии плода от момента зачатия. Также гипотеза традиціонізму анализируется в соответствии с требованиями философской антропологии относительно наличия в человеке свободы и ответственности.

Ключевые слова: античная философия, патрология, предсуществование душ, креационизм, традиціонізм, цитология, антропология.

Viacheslav Lymar, PhD of Philosophical Sciences, Applicant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANCIENT AND CHRISTIAN ANTHROPOLOGY: THREE HYPOTHESES ABOUT THE ORIGIN OF THE SOUL

In Eastern Christian philosophy, there are several views on the origin of the soul, which, in turn, were borrowed from ancient philosophy. This article deals with the study of three main hypotheses about the origin of the soul, which originate from ancient philosophy and pre-Christian religious beliefs. The reception of these hypotheses with some transformation and adaptation was adopted and further developed by prominent Christian thinkers of both the East and the West. Therefore, the main emphasis is on the development of these hypotheses from patrology and later – in Christian philosophy, to modern research.

In the first three centuries, the Christian doctrine of the origin of the human soul was not yet clearly defined. One or another thinker only occasionally pondered on this issue. Of course, the main source from which the basis for philosophizing was taken was the Bible. However, Christian thinkers also resorted to ancient Greek philosophy, within which all three views on the origin of the soul were previously formed: the hypothesis of the re-existence of souls, creationism – that is, the creation of the soul and traditionism – the birth of the soul. The three hypotheses we considered about the origin of the human soul coexisted peacefully among the philosophers of antiquity. In the Christian tradition, the hypothesis of predestination was relatively quickly exposed and rejected as contrary to the authority of the Bible. From the standpoint of Christianity, the hypotheses of creationism and translationism have their advantages, but also their disadvantages, and, therefore, since the time of church councils, Christian thinkers have been trying to combine these two hypotheses. The hypothesis of translationism, which is the most consistent with modern scientific discoveries, is considered separately. This hypothesis is investigated in connection with the achievements of genetics and cytology, in particular, taking into account the knowledge accumulated by mankind about the development of the fetus from conception. Also, the hypothesis of traditionism is analyzed in accordance with the requirements of philosophical anthropology regarding the presence of freedom and responsibility in man.

Keywords: Ancient philosophy, patrology, re-existence of souls, creationism, translationism, cytology, anthropology.

УДК 130.2+2-1+128
DOI: 10.17721/sophia.2021.18.12

Є. І. Распопов, ст. викладач
ПВНЗ "Академія рекреаційних технологій і права", Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-6067-3907
e-mail: odger998@gmail.com

Т. П. Ліщук-Торчинська, канд. філос. наук, доц.
ПВНЗ "Академія рекреаційних технологій і права", Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002- 0118-5321
e-mail: ltorch.t@gmail.com

Ю. П. Ємельянова, д-р філос. наук, проф.
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0001-5651-9889
e-mail: emelianovasev@gmail.com

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ СМИСЛИ РОЗВИТКУ ІДЕЇ БЕЗСМЕРТЯ В РАНЬОМУ ХРИСТІАНСТВІ

Християнство як світова релігія відіграло суттєву роль у трансформації колективної і національної свідомості європейських народів. Фундаментальні засади формування іморталогічних настанов тісно пов'язані з християнством, зокрема з ідеєю безсмертя душі. Незважаючи на відсутність чіткої догматики щодо безсмертя душі у ранньому християнстві, як про це неодноразово підкреслювали у власних напрацюваннях такі дослідники, як К. Ламонт, І. Свенцицька (на основі матеріалістичного розуміння буття), а також З. Косідовський, М. Кубланов, А. Кураєв (на основі теологічного підходу), проблема безсмертя душі в процесі трансформації християнства стала основною платформою віровчення.

Обґрунтовується, що, починаючи з появи канонічних євангельських текстів, а також ранніх апологетичних творів, концепція безсмертя душі подається як принесений елемент з нехристиянських ідей, зокрема в працях Арнобія, Татіана, Феофілакта Болгарського, Орігена Александрійського. Ідея безсмертя душі набула чіткого формулювання в надрах класичної грецької філософської думки, зокрема, у численних діалогах Платона, напрацюваннях Арістотеля, а також у творчості неоплатоніків. Незважаючи на ідейне протистояння християнства античній філософії, що мала відмінну від християнського віровчення космогонію, вплив античних ідей безсмертя душі суттєво позначився на основах християнського світогляду.

Ключові слова: іморталізм, раннє християнство, герменевтика Нового Заповіту, євангельські тексти, платонізм, безсмертя душі.

Постановка проблеми. Іморталізм в історико-філософських виявах постає однією із центральних категорій філософської антропології, актуальність якої зберігається впродовж століть. Дослідження різноманітних аспектів індивідуального людського безсмертя в наукових розвідках виходять за межі класичних філософських парадигм і стають об'єктом нових наукових шкіл та напрямів досліджень, зокрема кріоніки, біоетики, геронтології тощо. Незважаючи на цей факт,

історико-філософська ретроспекція даної проблеми не зникає з діапазону виявлення нових наукових інтерпретацій та підходів у розумінні сутності проблеми безсмертя. Головну увагу в даному дослідженні щодо історико-філософських сенсів розвитку міркувань про безсмертя душі зосереджено на ідейній спадщині раннього християнства.

Аналіз досліджень та публікацій. Окремі аспекти даної проблеми в різний час відображені в низці науко-

вих напрацювань. Особливу увагу заслуговують наукові розвідки вчених-іморталістів І. Вішева, К. Ламонта, релігієзнавців та теологів А. Кураєва, М. Кубланова, П. Павленка, І. Свенцицької та ін.; джерелознавчу базу дослідження склали праці Платона і Арістотеля, а також праці представників апологетики та патристичної теології Арнобія, Климента Александрійського, Оригена, Татіана, Феофілакта Болгарського.

Заслуговує на увагу література, де подано критичний аналіз канонічних текстів, на кшталт праць З. Косіодовського [6].

Мета статті полягає у з'ясуванні історико-філософських підстав ідеї іморталізму та виявленні основних смислів ідеї безсмертя душі в ранньому християнстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж здійснити компаративістський аналіз античних поглядів на іморталізм з твердженнями Нового Заповіту, слід зауважити, що в період формування нечисленних християнських громад у містах Римської імперії, християни "менше всього думали про запис свого вчення" [14, с. 187]. Дослідниця І. С. Свенцицька зазначає про те, що "вчення у точному сенсі ще не було. Бродячі християнські проповідники розповідали про помазанника Божого Ісуса, розп'ятого і воскреслого. Одні говорили, що чули про Ісуса від очевидців та його учнів, інші – що чули від очевидців" [14, с. 185]. Перші християнські проповідники не мали чіткої системи релігійного вчення: проблема формування богослів'я ще не постала перед ними так гостро, як у пізніші часи. Це означає, що чітка постановка проблеми безсмертя душі ще не була на часі.

У своїх перших промовах християни незмінно посилалися на авторитет біблійних книг, особливо на авторитет пророцтв. У цей час ще не був сформований канон християнської літератури; особливу популярність мала апокаліптична література, на зразок "Об'явлення" Івана Богослова про швидке пришествя Месії і встановлення Божого Царства на землі. Аналіз текстів, насамперед Нового Заповіту, переконує нас у тому, що ідея безсмертя виникає на більш пізньому етапі розвитку християнства. Предметом емоційних почувань ранніх християн була ідея приходу Месії, який мав навести порядок на землі, запозичена від іудаїзму. Його скоріше пришествя ще не пов'язувалось з ідеєю безсмертя у потойбічному варіанті буття.

Християнський іморталізм перших християнських спільнот на території Римської імперії мав свої особливості. Уявлення про індивідуальне безсмертя душі на ранньому етапі розвитку християнства не відображалося у вигляді сталого віровчення. Першопочатково на теренах Римської імперії раннє християнство поширювалося, як правило, в усній формі завдяки переказуванню певних подій з життя Ісуса Христа на кшталт різноманітних проповідей, повчань тощо. І. С. Свенцицька підкреслює, що поширення "Благої Звістки" про життя Ісуса Христа не було написаним у проповідницькому стилі твором: "...слово "Євангеліє" (грец. "εὐαγγέλιον" – благовістя) не мало спочатку в розумінні християн специфічного значення писаного твору" [14, с. 185]. В античному світі роль усного слова була домінуючою. М. Кубланов зазначає, що "...рукописні книги були дорогими й малодоступними, та й рівень освіченості за мурами стародавніх міських центрів був не настільки високий. Скрізь, де в античну епоху існували самоврядні колективи-громади або міста-держави (поліси), усні виступи були надзвичайно популярними" [7, с. 38]. Понад те – "існування усного "благовістя" відбилося і в перших християнських творах, зокрема, в посланнях Павла" [14, с. 184]. Особливості поширення християнського вчення пояснюється тривалим пануванням усної традиції в античності.

Для перших прибічників християнства священним писанням були тільки книги іудейської Біблії – Старого Заповіту. У перших християн не було потреби в записах свого вчення ще й тому, що обітниця спасіння (сотеріологічний аспект) та встановлення тисячолітнього Царства Божого (хіліалістичний аспект) поширювалися безпосередньо. Ще у II ст. н. е. зберігалися різні описи бродячих проповідників, яких яскраво описав Цельсій у своїй критичній роботі "Слово проти християн": "...деякі жебраки бродять по містах і таборах... коли випадає нагода, починають поводити себе, як віщуни. Кожному, як зручно ... починають заявляти: "Я – Бог, або Дух Божий, або Син Божий. Я з'явився. Світ гине і ви, люди, загинете за свої гріхи. Я хочу вас врятувати, і ви скоро побачите, як Я повертаюсь з силою небесною. Блажен, хто тепер мене вшанує; на всіх же інших, на їхні міста і землі я пошлю вічний вогонь ... А хто послухався мене, тим я дарую вічне спасіння" [7, с. 34]. Це був особливий харизматичний час з есхатологічною надією скорого повернення Месії, який, можливо, настане за їх життя.

Іморталізм душі (адорація) тісно вплетений і у філософський, і в міфологічний світогляд. Ідея безсмертя зустрічається у більшості стародавніх народів. Я. Цехмістер і В. Короленко зазначають: "Пізніше в іудаїзмі вчення про безсмертя зв'язувалося вже із вченням про воскресіння мертвих і про загробне воззання; у такому вигляді воно перейшло в християнство й іслам" [17, с. 7]. Однак це не дає підстав вважати, що біблійні тексти Нового Заповіту ігнорують проблему індивідуального безсмертя. Понад те, як зазначає американський філософ К. Ламонт: "Жодна інша релігія не наповняла так міцно на безсмерті як християнство" [9, с. 20]. Віра в безсмертя, на думку Аврелія Августина, була безпосередньо тим фактором, що відрізняла кожного віруючого від представників інших релігій [9, с. 30].

В доарістотелівський період філософські роздуми про безсмертя душі, що спиралися на східні вірування в реінкарнацію, простежуємо у вченні піфагорійців, а також у Анаксагора з Клазомену, Демокрита Абдерського, Платона Афінського тощо. Саме у творчості Платона Афінського в діалозі "Держава" відображені дуалістичні переконання мислителя. В ній діалектика тіла та душі розглядається крізь призму різних сутностей. Тіло – ознака тлінного, смертного; душа – джерело вічності. У "Державі" про це сказано таким чином: "...якщо щось не гине не від одного з цього зла (всього, що є джерелом аморального діяння. – Авт.), не від власного, не від стороннього, то абсолютно зрозуміло, що це повинно бути вічно існуючим, а якщо воно вічно існує, воно є безсмертним" [12, с. 158]. При цьому жоден з факторів не може принести шкоди душі, якій і притаманні імортологічні ознаки, на відміну від танатології тіла. Подібна платонічна теза спостерігається і в гомілетичі апостола Павла у "другому посланні до церкви в Коринфі" в тексті Нового Заповіту: "ми ж відважні, і бажаємо краще покинути дім тіла й мати дім у Господа. Тому ми й пильнуємо, чи зостаємося в домі тіла, чи виходимо з дому, бути Йому любими" [3, 2-ге. Кор. 5:8]. У діалозі "Федр" Платон формулює ідею безсмертя душі, що існує у сфері чистої форми буття, що не залежна від часово-просторових позицій. У "Федоні" згадується диспут Сократа і Кебета: "Що має з'явитися в тілі, щоб воно було живим? – Душа, – сказав Кебет. – І так буває завжди? – А як може бути інакше? – Запитавай той. – Отже, чим би душа не опанувала, вона завжди привносить у це життя? – Так, вірно. – А чи є щось протилежне життю чи ні? – Є. – Що ж це? – Смерть" [13, с. 286]. Однак цікаву деталь знаходимо про безсмертя: "...те, що не прийме смерті, як ми назвемо? – Безсмертним. – Але ж душа не приймає смерті? – Ні. – Значить, душа безсмертна? – Безсмертна, – сказав Кебет" [13, с. 286]. Платон

також позначив релігійну та етичну функцію вчення про безсмертну душу [12, с. 251]. При цьому виділяються чотири аргументи щодо апології безсмертя душі: 1) дуалістична концепція "тіло – душа"; 2) проблема циклічності буття і переродження душі як ознака життя потойбічного; 3) проблема різномірності душі та тіла; 4) проблема "ейдосу" та "ідеї" [13, с. 274]. Значна частина платонівського вчення про безсмертя стала підґрунтям формування християнського світогляду.

Одним із перших, хто систематично змоделивав вчення про душу, яка не містить ознак смертності, був Арістотель Стагірит. У трактаті Арістотеля "Про душу" у другій книзі розглядаються онтологічні та метафізичні питання стосовно природи душі [1]. Розуміння душі як принцип руху і невід'ємності її від фізичних процесів знаходимо вже в ранній християнській проповіді про потойбічне життя. Власне, підготувати своє тіло до майбутнього воскресіння з мертвих постає як детермінуючий чинник праведного християнського життя. Воскресіння з мертвих, на думку афініської публіки, постало як феномен, що не тотожний безсмертю. Однак сама ідея безсмертя змогла систематизувати віру в потойбічне життя для ранньої церковної громади.

У текстах усіх чотирьох євангелістів образ Ісуса Христа сприяє формуванню віри в воскресіння та вічне життя. У всіх чотирьох Євангеліях, а саме: від Матвія, Марка, Луки та Іоанна жодним чином не згадується поняття "безсмертя", а тим більше "безсмертя душі". Однак це не дає підстави вважати, що іморталогічний аспект у Євангеліях зовсім відсутній. Замість поняття "безсмертя" в тексті Нового Заповіту вживаються поняття "вічне життя", "небеса", "Царство Небесне", "Авраамове лоно", "Оселі Отця Небесного", "рай" тощо. Поняття "Царство Небесне" є найбільш вживаним у всіх чотирьох Євангеліях. У час земної діяльності Христа, в Нагірній проповіді виголошено, що нагородою для блаженних віруючих є обіцяна можливість потрапити до Царства Божого, яке вже чітко пов'язується з небесами [3, Єв. від Матвія, 5:3, 10]. Що характерно, така можливість ще жодним чином не пов'язувалась зі смертю. Однак на даному етапі становлення християнства з'являється нова ознака Царства Божого – переміщення його на небеса і встановлення чітких умов отримання можливостей потрапити до нього. Таке царство, яке розглядалось як осередок "не від цього світу", протиставлялося царству земному, "царству кесаря". На думку дослідника П. Павленка, така дихотомічність "...це той засіб і водночас шлях, який єднає людину з небесним, підносить її до рівня Творця, який вводить її до Царства Небесного" [11, с. 323]. Такий світогляд, безумовно, сприймався багатьма римськими діячами як фактор антиримських державницьких настроїв, оскільки "...подібні погляди ставили християн у жорстку позицію до офіційної влади і, перш за все, до особи імператора...чого, слід сказати, в історії людства ще не було" [11, с. 324].

Зміст "Царства небесного" розкривається порівняльним методом у різноманітних притчах. У вищезазначеній "Нагірній проповіді" Ісус ідентифікував тих, кому належить Боже Царство: "вбогі духом", "засмучені", "лагідні", "голодні та спрагнені правди", у кого "чисте серце", "миротворці", "вигнані за правду" тощо. В іншому тексті сказано, що діти – це нащадки Божого Царства. Словами євангеліста, Ісус каже, що кожен, хто вірує в нього, матиме надію на вічне життя: "Поправді, по правді кажу вам: хто слухає слова Мого, і вірує в Того, Хто послав Мене, життя вічне той має, і на суд не приходять, але перейшов він від смерті в життя" [3, Єв. від Іоанна, 5:24]. В інших порівняннях Ісус каже, що Він є хлібом вічного життя: "Ісус же сказав їм: Я хліб життя. Хто до Мене приходять, не голодуватиме він, а хто вірує в Мене, ніколи не прагнутиме" [3, Єв. від Іоанна,

6:35]. В іншому тексті з Євангелії говориться, що "хліб життя" – тіло Ісуса Христа, споживаючи який людина має надію на вічне життя та воскресіння, і є основою до розуміння церковного таїнства Євхаристії: "Хто тіло Моє споживає та кров Мою п'є, той має вічне життя, і того воскресу Я останнього дня" [3, Єв. від Іоанна, 5:24].

В Євангелії стверджується також словами Ісуса Христа про те, що існує певне місце, яке приготував Небесний Отець усім обранцям Божим. У тексті Євангелії від Іоанна це місце називається "Небесними оселями". У вищезазначеному Євангелії Ісус Христос каже: "Багато осель у домі Мого Отця; а коли б то не так, то сказав би Я вам, що йду приготувати місце для вас?" [3, Єв. від Іоанна 14:2]. У тексті Євангелії від Луки в притчі Ісуса Христа про багатого чоловіка та бідного Лазаря також розповідається про особливе місце перебування душі померлих після смерті, яке назване "Авраамовим лоном". Зміст цього поняття залишається і дотепер предметом теологічних дискусій. Одні богослови називають його символічним описом Небесного Царства або раю, інші ж, здебільшого католицькі богослови, інтерпретують його як біблійний доказ "чистилища", оскільки "лоно Авраамове" безпосередньо раєм не назване. З притчі Ісуса Христа відомо, що коли помер бідний Лазар, то "на Авраамове лоно віднесли його Анголи" [3, Єв. від Луки 16:22]. Багач, якого поховали, терпів нещастя та муки у пеклі. Аналіз окремих положень євангельських текстів показує, що проблема потойбічного життя актуальна в євангельській проповіді і проблема безсмертя у ній чутлива.

Черговий етап розвитку ідеї безсмертя пов'язаний з питаннями умови смерті і воскресіння Сина Божого Ісуса Христа. Вона найбільше вплинула на формування християнського іморталізму, надала йому найсуттєвішої ознаки, навколо якої зусиллями Церкви була сформована основна парадигма християнства. Ідея безсмертя на прикладі Боголюдини Христа стала наріжним каменем у формуванні ідеї загробного життя. Слід зауважити, що термін "безсмертя" остаточно визначається в період утворення Церкви як організації і затвердження християнської догматики, особливо в період Вселенських соборів.

Хоча і термін "безсмертя" відсутній у канонічних євангельських текстах, проте найголовніший змістовий фокус залишається очевидним – факт воскресіння з мертвих та життя після смерті. Приклад з воскресінням Лазаря показує імовірність воскресіння як доконаного емпіричного факту. Однак, що стосується стану індивідуального буття душі, – про це ані слова не згадується в Євангеліях, окрім перебування душі бідного Лазаря в "лоні Авраама" [3, Єв. від Луки 16:23]. Словами євангелістів Ісус Христос називає стан померлої, а потім воскреслої дочки єврейського начальника синагоги Яіра та Лазаря сном та спокоєм. Ці слова стали проблемою для теологічних дебатів серед багатьох богословів. Серед теологів епохи апологетики та патристики не було єдиних та остаточних висновків щодо природи душі. Відомий систематизатор проблеми іморталізму І. Вішев з цього приводу пише: "Перші християни традиційно вірили (і вірування ці знайшли свій відгук в Новому Заповіті), що лише Бог – "єдиний, хто має безсмертя" [4, с. 94]. Проте біблійним доказом можливості перебування душі в потойбічному світі є теза Нового Заповіту, що виражена в словах розп'ятого Христа, адресованих розбійнику: "Ти будеш сьогодні зі мною в раю" [3, Єв. від Луки 23:43], а також в словах, які майже безпосередньо стосуються безсмертя душі: "Не бійтеся тих, хто тіло вбиває, а потім більш нічого не може вчинити!" [3, Єв. від Луки 12:4]. Багатьом, як про це пише І. Вішев, видається те, що "віра в безсмертя душі і вічне загробне життя – безумовний атрибут християнської ві-

ри" [4, с. 95]. Досвід історії християнства показує нам, що в епоху отців церкви богослови намагались використати ідею "майбутньої відплати" та "безсмертя душі", комбінуючи їх з давніми віруваннями або філософськими концепціями, інтерпретуючи головні біблійні постулати, що стосуються смерті, душі та можливого загробного життя.

Ранні апологети, спираючись на зміст текстів євангельських сюжетів, постали перед непротими питаннями у розумінні природи людської душі. У цьому сенсі писана спадщина платонізму та праця Арістотеля слугувала допоміжним інструментом для інтерпретації новозавітних писань, в яких детально не зафіксовано сутнісних характеристик внутрішньої природи людини.

Якщо слова євангеліста Матвія виражають думку, що не слід боятись тих, хто може погубити тіло, а душі не може зашкодити – висновок напрошується однозначний – індивідуальне безсмертя існує. Але допитливий розум намагається проникнути у цю проблему значно глибше, зокрема, якщо існує безсмертна душа, то чи не існувала вона до її перебування в тілі, а отже вічно? Чи можливим є в Новому Заповіті інтерпретування безсмертя як реінкарнації душі? Чи переходить вона поміж станами вічності після смерті, або ж від батьків до дітей? Практично перед богословськими інтерпретуваннями біблійних текстів поставала серйозна дилема: якщо душа є смертною, тоді взаємовиключне її божественне походження; і навпаки – якщо розглядати душу, як безсмертну субстанцію, то Бог не в змозі при цьому знищити своє творіння. І. Вишев писав: "Заходи, які б запобігли розколу [в церкві. – Авт.] і слугувала ідея безсмертя душі, хоча вона так і не стала загальноприйнятою в християнській релігії" [4, с. 100]. Богословська дискусія щодо подання теми природи душі у Новому Заповіті не могла задовольнити усіх богословів. І. Вишев називає таке явище "спекуляцією широкого простору" серед богословів [4, с. 100]. Незважаючи на те, що традиційна католицька та православні церкви мають чітку сформульовану догматику, слід сказати про те, що отці церкви у своїх працях мають не зовсім традиційні щодо офіційної теології бачення. Власне саме через те, що текст Нового Заповіту не дає чітких підстав для герменевтики іморталізму, ідей для інтерпретування на основі поглядів на безсмертя душі доволі багато. Климент Александрійський разом з Оригіном навчали про передіснування індивідуальних душ кожної окремої людини. "Бог, – як про це писав Климент, відпочив від своїх справ, завершивши акт творіння" [5, с. 20]. Відповідно до цього формулювання можна висувати, що Бог тим самим створив усі душі майбутніх людей. Ориген у своїй праці "Про початки" написав такі слова: "Помираючи звичайною смертю розподіляються на підставі справ, вчинених тут [на землі, у цьому світі. – Авт.], так що визнані гідними так званої пекельної країни отримують різні місця, відповідно до своїх гріхів. Також, можливо, і ті, які, так би мовити, помирають там [на небі] та сходять до цього пекла [земного. – Авт.], визнані ... мешкати в різних, кращих чи гірших оселях по всьому земному просторі і народитися від тих чи тих батьків, – так що ізраїльтянин може будь-коли спроможний потрапити до числа скіфів, а єгиптянин – перейти до Юдеї" [10, с. 25]. На перший погляд, судячи з цього уривку напрошується думка, що Ориген підтримує вчення раннього піфагореїзму, неоплатонізму, а також в класичному варіанті індустське вчення про сансару. Однак таку інтерпретацію твору Оригена традиційне християнство не в змозі визнати. Православний місіонер А. Кураєв коментує з цього приводу: "Вчення Оригена про предіснування душі не було вченням про реінкарнацію в тому сенсі, в якому її розуміють платоніки, індусті або буддисти. Ориген припустив, що Бог творить нескінченну послідовність світів; але кожен світ скін-

ченний і обмежений. Світи існують не паралельно; після завершення одного світу отримуємо початок іншого" [8, с. 31]. Щоправда, стає незрозумілим, в який спосіб ще не втілені душі стають в результаті відповідальними за акт гріхопадіння. Поставити усі крапки над "і" в даній проблемі здійснив спробу Григорій Ніський – представник традиціоністичного богослів'я. На думку цього богослова, душа переходить від батьків до дітей, і саме тому на дітей покладена відповідальність за первородний гріх. Він писав: "...від душі батьків відокремлюється насіння, що дає початок душі дитини, як тілесне насіння породжує її тіло, і тому дитина гріховна вже від народження" [4, с. 106]. Цікавим залишається факт: на V Вселенському соборі церква прийняла таку постанову: "Церква, що навчена божественним писанням, стверджує, що душа твориться разом з тілом, а не так, що одна на початку, а друга – пізніше" [4, с. 106]. Інтерпретуючи природу душі, враховуючи текст Нового Заповіту та твори Платона і Арістотеля, ранньохристиянський апологет Арнобій у роботі "Проти язичників" приходив до висновків, що душа "середньої природи" [2, с. 4]. Це означає, на думку Арнобія, що душа може загинути, якщо не матиме належного зв'язку з Богом. Його погляд поділяв і Феофілакт Болгарський словами: "Хтось запитає нас: чи смертною за своєю природою створена людина? Ні. Отже – безсмертною. І цього не скажемо. Можливо душа була створена і однією й іншою? І цього не скажемо. Вона за своєю природою створена ні смертною, ні безсмертною" [16, с. 10]. Дослідивши герменевтику біблійних текстів, Арнобій приходив до висновків, що якщо Бог на початку створив душу безсмертною, то створив би людину богом. В доведенні від супротивного, Арнобій каже, що якщо навпаки – Бог створив би душу смертною, то сам залишився б винним в її смерті. Арнобій каже тим самим: "якщо [людина. – Авт.] ухилитиметься покоритись Богові, сама стане винуватцем своєї смерті" [2, с. 5]. Порівнюючи погляди на безсмертя душі у творчості Платона, Татіан у праці "Слово проти греків" стверджував про душу, що вона "земного походження; сама по собі ніщо інше, як темрява... вона смертна і здатна до руйнування" [15, с. 2].

Серед християнських богословів проблема інтерпретації безсмертя душі і до сьогодні залишається предметом багатьох дискусій та суперечок.

Висновки. Дихотомія проблеми "життя – смерть" є однією з фундаментальних у філософському дискурсі. Будь-яка релігійна система переконань передбачає підготовку носія релігійної віри до світу духовного, потойбічного і вчить, що перебування у ньому залежить від способу буття в світі земному. Віра в безсмертя становить основу будь якої релігії, і християнського віросповідання зокрема. Однак християнський іморталізм пройшов низку етапів свого становлення. Ідея безсмертя душі стала наріжним каменем і в давніх віруваннях, у філософських системах платонізму, а також в напрацюваннях Арістотеля. Інтерпретація Нового Заповіту не дає чіткого розуміння безсмертя душі, і тому у творчій спадщині отців церкви та пізніх богословських концепціях не існувало єдиного підходу щодо вирішення цієї проблеми. Проблема іморталізму у християнській теології і дотепер залишатиметься актуальною для філософів та богословів.

Список використаних джерел

1. Арістотель. О душе. URL: <http://psylib.org.ua/books/arist01/index.htm>
2. Арнобій. Против язичников / пер., введ., указ. Н. М. Дроздова; под. ред. А. Д. Пантелеева. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2008. 398 с.
3. Біблія або Книги Святого письма Старого й Нового Заповіту. Київ : Укр. біблійне тов-во. 1992. 1296 с.
4. Вишев И. В. Проблема личного бессмертия. Новосибирск : Наука. Сиб. отделение, 1990. 248 с.

5. Климент Александрийский. Строматы / пер. с примеч. Н. Корсунского. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/stromaty-perevod-n-korsunskogo
6. Косидовский З. Библейские сказания. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1969. 456 с.
7. Кубланов М. М. Возникновение христианства: эпохи, идеи, искания. Москва : Наука, 1974. 215 с.
8. Кураев А. Раннее христианство и переселение душ. URL: https://mir-knig.com/read_263955-1
9. Ламонт К. Иллюзия бессмертия. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1984. 274 с.
10. Ориген. О началах. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=21168>
11. Павленко П. Змирення витокового євангельського вирошення як свідчення адаптації до "цього світу" (на підставі трансформації ідей про зречення світу і "блаженство бідних") // Історія релігій в Україні : наук. щорічн. 2018. Вип. 28, Ч. 2. С. 316–333.
12. Платон. Держава / переклад з давньогр. Д. Ківаль. Київ : Основи, 2005. 355 с.
13. Платон. Федон; Пир; Федр; Парменид / пер. с древнегреч. Н. А. Ананин и др. ; общ. ред. А. Ф. Лосев и др. Москва : Мысль, 1999. 528 с.
14. Свенцицкая И. С. Раннее христианство: страницы истории. Москва : Политиздат, 1989. 336 с.
15. Татиан. Речь против эллинов. URL: <http://lib.cerkov.ru/2695/1>
16. Феофилакт Болгарский. Толкование Нового завета. URL: http://www.my-bible.info/biblio/feofil_bolgar/index.html
17. Цехмістер Я. В., Короленко В. В. Філософські та медичні аспекти проблеми безсмертя // Укр. науково-медичний молодіжний журнал. 2009. № 4. С. 5–11.

References

1. Aristotel. *O dushe* (About the Soul), available at : <http://psylib.org.ua/books/arist01/index.htm>
2. Arnoby. *Protiv yazychnikov* (Against the Parands) ; per., vved., ukaz. N. M. Drozdova ; pod red. A. D. Panteleeva. Sankt-Peterburg. : Izd-vo SPbGU, 2008. 398 s.

Е. И. Распопов, ст. преподаватель

ЧВУЗ "Академия рекреационных технологий и права", Луцк, Украина, Т. П. Лишук-Торчинская, канд. филос. наук, доц.

ЧВУЗ "Академия рекреационных технологий и права", Луцк, Украина, Ю. П. Емельянова, д-р филос. наук, проф.

Вольнский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, Украина

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЕ СМЫСЛЫ РАЗВИТИЯ ИДЕИ БЕССМЕРТИЯ В РАННЕМ ХРИСТИАНСТВЕ

Имморталізм в історико-філософських проявленнях виступає однією з центральних категорій філософської антропології; его актуальність зберігається на протязенні епох. Історико-філософська ретроспекція даної проблеми не зникає з діапазона об'явлення нових наукових інтерпретацій і підходів в розумінні сутності проблеми безсмертя.

Головне уваження в даному дослідженні зосереджено на ідейному наслідді раннього християнства. Християнство як світова релігія сыграло суттєву роль в трансформації колективного і національного свідомості європейських народів. Фундаментальні основи формування імортологічних установок тісно пов'язані з християнством, в частині з ідеєю безсмертя душі. Незважаючи на відсутність чіткої догматики відносно безсмертя душі в ранньому християнстві, як об'єм підкріплення в своїх роботах такі дослідники, як К. Ламонт, І. Свенцицкая (виходячи з матеріалістического розуміння життя), а також С. Косидовский, М. Кубланов, А. Кураев (виходячи з теологічного підходу), проблема безсмертя душі в процесі трансформації християнства стала основною платформою віровчення.

В статті обговорюється, що, починаючи з появи канонічних євангельських текстів, а також ранніх апологічних сочинень, концепція безсмертя душі подається як привнесений елемент з нехристиянських ідей. Ідея безсмертя душі набула чіткої формулювання в класическій грецькій філософській мислі, в частині, в багаточисленних діалогах Платона, роботах Аристотеля, а також в творчестві неоплатоніків. Незважаючи на ідейне протистояння християнства античній філософії, котра мала відмінну від християнського віровчення космогонію, вплив античних ідей безсмертя душі суттєво сказався на основі християнського світоглядання.

Ключевые слова: имморталізм, раннее християнство, герменевтика Нового Завета, євангельські тексти, платонізм, безсмертя душі.

Evgenii Raspopov, Senior Lecturer

PHEI "Academy of Recreational Technologies and Law", Lutsk, Ukraine, Tetiana Lishchuk-Torchynska, PhD of Philosophical Sciences, Assoc. Prof.

PHEI "Academy of Recreational Technologies and Law", Lutsk, Ukraine, Yuliia Yemelianova, Doctor of Philosophical Sciences, Prof.

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL MEANINGS OF THE IDEA OF IMMORTALITY IN EARLY CHRISTIANITY

Immortalism in historical and philosophical manifestation is one of the central categories of philosophical anthropology, the relevance of which persists over the centuries. The study of various aspects of individual human immortality in scientific research goes beyond the classical philosophical paradigms and becomes the object of new scientific schools and areas of research, including cryonics, bioethics, gerontology, etc. Despite this fact, the historical and philosophical retrospection of this problem does not disappear from the range of discovery of new scientific interpretations and approaches to understanding the essence of the problem of immortality.

The main focus of the study is on the ideological heritage of early Christianity. Christianity as a world religion has played a significant role in transformation of the collective and national consciousness of European peoples. The fundamental principles of the formation of immortological guidelines are closely connected with Christianity, in particular, with the idea of the immortality of the soul. Despite the absence of a clear dogma about the immortality of the soul in early Christianity, with was repeatedly emphasized in the works of such researches as K. Lamont, I. Svetsitskaya [based on a materialistic understanding of being], as well as Z. Kosidovski, M. Kublanov, A. Kuraev [based on the theological approach], the problem of the immortality of the soul in the process of the transformation of Christianity has become the main platform of the doctrine.

Since the appearance of canonical gospel texts, as well as early apologetic works, the concept of the immortality of the soul is presented as an element brought from non-Christian ideas, in particular in the works of Arnobius, Tatian, Theophylact, Origen of Alexandria. The idea of the immortality of the soul has acquired a clear formulation in the depths of classical Greek philosophical thought, in particular, in Plato's numerous dialogues, the work of Aristotle, as well as in the work of the Neoplatonists. Despite the ideological opposition of Christianity to ancient philosophy, the cosmogony of which differed from Christian doctrine, the influence of ancient ideas about the immortality of the soul significantly influenced the foundations of the Christian worldview.

Keywords: immortalism, early Christianity, New Testament hermeneutics, gospel texts. Platonism, immortality of the soul.

3. *Biblia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu* (The Bible or the Scriptures of the Old and New Testaments). Kiev : Ukrainske bibliine tovarystvo, 1993. 1296 s.

4. Vishev I. V. *Problema lichnogo bessmertiya* (the Problem of Personal Immortality) Novosibirsk : Nauka. Sib. Otdeleniye, 1990. 248 s.

5. Kliment Aleksandriyskiy. *Stromaty* ; per. s primеч. N. Korsunskogo, available at : https://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/stromaty-perevod-n-korsunskogo

6. Kosidovskiy Z. *Bibleyskiye skasaniya*. 2-e izd. Moskva : Politizdat, 1969. 456 s.

7. Kublanov M. M. *Vozniknoveniye khristianstva : epochi, idey, iskaniya*. Moskva : Nauka, 1974. 215 s.

8. Kuraev A. *Ranneye khristianstvo i pereseleniye dush*, available at : https://mir-knig.com/read_263955-1

9. Lamont K. *Ilyuziya bessmertiya*. 2-e izd. Moskva : Politizdat, 1984. 274 s.

10. Origen. *O nachalakh*, available at : <https://www.litmir.me/br/?b=21168>

11. Pavlenko P. Zmishchennia vitovoho yevanhelskoho virovchennia yak svidchennia adaptatsii do "tsoho svitu" (na pidstavi transformatsii idey pro zrechennia svitu ta "blazhenstvo bidnykh"). *Istoriia religii v Ukraini : nauk. shchorichn.* 2018, Vyp. 28, CH. II. S. 316–333.

12. Platon. *Dershava*, pereklad z davnohr. D. Koval. Kiev : Osnovy, 2005. 355 s.

13. Platon. *Fedon ; Pir ; Fedr ; Parmenid* ; per. s drevnegrech. N. A. Ananin i dr. Moskva : Mysl, 1999. 528 s.

14. Svetsitskaya I. S. *Ranneye khristianstvo : stranitsy istorii*. Moskva : Politizdat, 1989. 336 s.

15. Tatian. *Rech protiv ellinov*, available at : <http://lib.cerkov.ru/2695/1>

16. Feofilakt Bolgarskiy. *Tolkvaniye Novogo Zaveta*, available at : http://www.my-bible.info/biblio/feofil_bolgar/index.html

17. Tsekhmister Ya. V., Korolenko V. V. Filosofski ta medychni aspekty problemy bezsmertia. *Ukrainskii naukovomedychnyi molodizhnyi zhurnal.* 2009. № 4. S. 5–11.

Надійшла до редколегії 03.09.21